

УДК 346.14+346.9

Є. Таликін,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ПОХІДНИЙ ПОЗОВ У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ КОНСТРУКЦІЇ

Позовна форма судового захисту є унікальним інструментом, що довів свою ефективність протягом століть використання. Однак на тлі універсальності все виразніше виокремлюються специфічні потреби, обумовлені особливостями того чи іншого типу спірних відносин. Одним із подібних прикладів є похідний позов, про доцільність запровадження якого до вітчизняної правової системи давно говорять науковці практики.

Проблеми похідного позову заслуговують на увагу вчених як в Україні, так і за кордоном. Доречно згадати ґрунтовні спеціальні дослідження російський правознавців Н. М'ясникової та О. Чугунової, праці таких дослідників, як О. Вінник, О. Воловик, Б. Журбін, Л. Островська, М. Черленяк та інші. Водночас питань залишається більше, ніж відповідей, а об'єкт аналізу вимагає застосування найширших підходів. Так, дискусійною залишається проблема адаптації господарської процесуальної форми до завдання розгляду похідних позовів та вироблення адекватних процесуальних правил.

Метою цієї статті є дослідження загальних засад процесуальної конструкції похідного позову у господарському судочинстві України.

Своєрідні характер і структура корпоративного конфлікту, що є підґрунтям похідного позову, вказують на певну невідповідність загальної позовної форми судового захисту та вимагають її корегування й адаптації до вирішення специфічних завдань. Зокрема, структура інтересів вимагає урахування під час визначення суб'єктів процесу та їх правового статусу; висока питома вага «внутрішньокорпоративних питань» вказує на доцільність використання досудових засобів урегулювання конфлікту; особливості спірних відносин обумовлюють корегування процесуальної форми доказування тощо. Неможливо не погодитися з О. Чугуною в тому, що використання похідного позову як

ефективного засобу судового захисту прав (законних інтересів) організації не можливе без вирішення спеціальних процесуальних питань, зокрема, підвідомчості, розподілу обов'язків із доказування, розпорядження предметом спору, розподілу судових витрат, меж дії законної сили судового рішення [1, с. 14]. Слушним є й те, що процесуальний порядок розгляду корпоративних спорів має надавати учасникам, доля участі яких у товаристві не є визначальною, можливість належним чином реалізувати права учасника на участь у справах товариства шляхом звернення до суду з відповідними позовами [2, с. 34].

Тому важливим завданням науковців і практиків є встановлення тих питань, які вимагають специфічного врегулювання у процедурі розгляду похідного позову. Серед процесуальних особливостей непрямого позову в науці називаються такі: обов'язкове дотримання досудового порядку врегулювання, забезпечення заставою відшкодування можливих витрат відповідачами, розподіл судових витрат [3, с. 141–157], особливості доказування [4, с. 48]. А. Грось та Д. Дедов зазначають, що основні проблеми похідного позову визначаються наступним переліком: підвідомчістю спорів, визначенням статусу учасника та юридичної особи, розподілом судових витрат, ініціацією виконавчого провадження учасником юридичної особи [5, с. 159]. О. Чугунова звертає увагу на існування ряду окремих питань, наприклад, вступу в розпочату судову справу інших учасників [1, с. 147] тощо.

Однією з перших проблем, яка не знаходить одноставного вирішення в науці, є підвідомчість похідних позовів. Так, тривалий час поширеною в російській процесуальній літературі була позиція, згідно з якою підвідомчість справ визначається за суб'єктивним критерієм, тому якщо відповідачем чи позивачем є фізична особа, то справа підвідомча загальному суду [4, с. 46]. Однак нині розгляд похідних позовів складає

виключну підвідомчість арбітражних судів (п. 2 ч. 1, ч. 2 ст. 33 АПК РФ) [6].

Вітчизняна практика не напрацювала позицій щодо підвідомчості похідних позовів через відсутність законодавчої регламентації останнього. Водночас українське законодавство та роз'яснення вищих судових установ містять ряд послідовних вихідних положень, які дозволяють виокремити загальні засади визначення підвідомчості похідного позову в разі його запровадження в Україні.

Так, 15.12.2006 р. прийнято Закон України № 483-У «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» [7]. З огляду на зміст цього закону справи у спорах, пов'язаних із приватизацією державного майна (крім спорів про приватизацію державного житлового фонду), та справи, що виникають із корпоративних відносин, підвідомчі господарським судам і в тому випадку, якщо сторонами в судовому процесі виступають фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності. Постанова Пленуму Вищого Господарського суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» від 24.10.2011 р. № 10 у п. 3.2 містить наступне положення: «Справи, що виникають із корпоративних відносин, – це спори між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами), що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням і припиненням діяльності цього товариства. Предметом відповідних позовів можуть бути вимоги про визнання недійсними актів органів управління господарського товариства, припинення незаконних дій (бездіяльності) його посадових чи службових осіб, визнання недійсними установчих документів товариства або угод про відчуження майна, корпоративних прав тощо. Виняток складають лише трудові спори за участю господарського товариства» [8].

Отже, з огляду на викладену позицію, слушним представляється нам висновок про те, що похідним позовом опосередковуються спір, який витікає з господарських відносин. Такий підхід ґрунтується на суто господарській сутності конфлікту. При цьому слід зважати на те, що згідно зі ст. 3 Господарського кодексу України сферу господарських відносин становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини [9]. У науці доводиться, що до підвідомчості господарських судів необхідно віднести будь-яку господарську справу, де суб'єктами

спору є суб'єкти господарювання поряд з існуванням розширеної можливості для участі у процесі тих громадян, які хоча й не здійснюють підприємницьку діяльність, проте та чи інша їх діяльність носить господарський характер [10, с. 11].

Тому ми не погоджуємося з тими авторами, які розглядають похідні позови у площині цивільного судочинства. Так, на думку Л. Островської, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» від 15 грудня 2006 р. № 483-V та внесеними ним змінами до Господарського процесуального кодексу України не було змінено підсудність позовів, які мають ознаки похідних. Адже у похідних позовах мова йде не про корпоративні спори між учасниками господарського товариства або між учасниками та самим товариством. Відмінною ознакою похідних позовів є те, що вони стосуються відносин юридичної особи з третіми особами – контрагентами чи особами, які здійснюють управління компанією [11, с. 144].

На думку вітчизняних учених, оскільки корпоративні спори можуть виникати не лише в господарських товариствах, а й в інших підприємствах (колективних сільськогосподарських підприємствах, виробничих кооперативах, колективних підприємствах, приватних підприємствах), усі корпоративні спори, незалежно від складу учасників та організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, повинні розглядатися в господарських судах України [10, с. 14]. Аналогічну позицію аргументує й О. Воловик, стверджуючи, що підвідомчість усіх корпоративних спорів має бути віднесено до компетенції господарських судів зі створенням в їх системі палати з корпоративних спорів, з огляду на мету створення єдиних умов (уніфікацію) розгляду корпоративних спорів (у господарських судах спори, як правило, вирішуються в менший термін) та вироблення єдиної правозастосовної практики; необхідність уніфікації процесуальних можливостей сторін та запобігання зловживанню процесуальними правами; комплексне узагальнення судової практики з корпоративних справ із метою вдосконалення законодавства [12, с. 148]. Конкретизуючи цю тезу у площині обраного напрямку наукового дослідження, підкреслимо, що запровадження в Україні похідного позову вимагає послідовного вирішення питання про віднесення похідних позовів до виключної підвідомчості господарських судів.

Також в якості особливості похідних позовів у світовій практиці називається засто-

сування обов'язкового порядку досудового врегулювання спору. Так, Н. М'ясникова вважає досвід США в частині обов'язкового застосування претензійного порядку врегулювання конфлікту перед зверненням до суду з похідним позовом позитивним з огляду на запобігання безпідставним зверненням [3, с. 134, 145]. Однак представлена в науці й інша позиція. Зокрема, О. Воловик вважає, що досудове врегулювання не виправдане з огляду на те, що звернення до суду передбачає попереднє здійснення певних дій (або утримання від них) сторонами відносин (щодо здійснення прав, виконання обов'язків тощо), які не привели до отримання бажаного результату, чим обумовлене виникнення судового спору як юридизованого конфлікту [13, с. 149]. Ми зі свого боку вважаємо, що користь від досудового претензійного порядку у випадку пред'явлення похідного позову переважатиме можливий негатив, тому радимо дослухатися до російських колег. Наприклад, О. Чугунова позитивно оцінює обов'язковість досудового врегулювання внаслідок того, що справи за похідними позовами відносяться до найбільш складних через складність доказування, конфіденційний характер інформації, відсутність відкритого доступу до даної інформації для учасників спору та, як наслідок, неможливості оцінити реальні перспективи судової справи до моменту початку судового розгляду [1, с. 143]. Подібні пропозиції, з нашого погляду, заслуговують на всебічну підтримку. Обов'язковість претензійного врегулювання спору також відіграє роль фактора зменшення можливості зловживання правом на звернення до суду, використання похідного позову в якості інструмента рейдерських захоплень.

Учені говорять про те, що на стадіях підготовки й розгляду справи по суті важливим є належне інформування зацікавлених осіб про заявлені вимоги і процесуальні дії сторін, та пропонують встановити обов'язок публічного розміщення інформації за аналогією із процедурами банкрутства [13, с. 11]. На нашу думку, зазначена пропозиція містить значний потенціал в аспекті раціоналізації процесуальної форми розгляду похідного позову з огляду на повноту оповіщення і своєчасність залучення до справи всіх осіб, які матимуть відповідний інтерес. Адже похідний позов може виявити існування інтересу інших учасників, який за змістом не співпадає з інтересами позивача, трудового колективу, кредиторів та контрагентів тощо. Повноцінна участь у справі всіх зацікавлених осіб сприятиме об'єктивному розгляду та винесенню законного й обґрунтованого рішення.

Одним із найбільш спірних питань, пов'язаних із похідним позовом, є визначення правового статусу учасників, зокрема учасників та корпорації. При цьому Г. Осокіна вважає основним питанням про те, «хто є хто» у вимогах групи учасників (учасника) корпорації проти її посадових осіб про відшкодування останніми збитків, спричинених корпорації [14, с. 84]. Також учені говорять про те, що слід враховувати особливості правового становища органів управління юридичних осіб, а також те, що суб'єкти конфліктів, які виникають під час порушення прав та законних інтересів, не завжди співпадають з особами, які беруть участь у справі [5, с. 161].

Ряд авторів доходять висновку, що із правовим статусом учасника і товариств на теперішній час неможливо визначитися [11, с. 144; 15, с. 331]. Невизначеність процесуального статусу акціонерів В. Ярков також пов'язує з відсутністю у процесуальному законодавстві конструкції групових позовів (позовів на захист невизначеного кола осіб), яка дозволяє точніше відповісти на поставлене питання [4, с. 47].

Деякі науковці говорять про те, що товариство має зайняти процесуальне місце позивача.

Так, О. Чугунова вважає, що товариство має виступити у процесі в якості позивача, а учасник, що звертається з позовом до суду, – законного представника такої юридичної особи [1, с. 10].

Б. Журбін зазначає, що під час пред'явлення акціонером похідного позову наявний особливий різновид представництва, близький за значенням до статутного представництва організації, котре здійснює від її імені керівник [13, с. 21–23].

Г. Осокіна, хоча й заперечує доцільність похідних позовів, пропонує проблему вирішувати за допомогою корпоративного позову, називаючи товариство позивачем, а учасника – його законним представником [14, с. 87].

Н. М'ясникова пропонує розглядати корпорацію в якості співпозивача, але з обмовкою в законі про те, що з такого співпозивача не стягуються судові витрати [3, с. 141].

Друга група дослідників обстоює доцільність участі товариства у процесі в якості третьої особи без самостійних вимог на предмет спору, відмічаючи, що така ситуація зустрічається найчастіше [5, с. 160].

На користь наведеного погляду вносить усунення можливості припинення провадження внаслідок змови відповідача із представником товариства [5, с. 160]. Водночас Б. Журбін піддає сумніву кваліфікацію корпорації як третьої особи, що заявляє

самостійні вимоги на предмет спору, оскільки похідний позов слугує інструментом захисту прав компанії, а не акціонера. Суперечностей же інтересів, відображених під час звернення з позовом до суду, акціонера та самої компанії немає, що в принципі виключає статус останньої як третьої особи [13, с. 24].

У вітчизняній юриспруденції наявні й інші пропозиції. Наприклад, М. Богуш вважає, що акціонерне товариство має залучатися до участі в якості співвідповідача. Той факт, що позов поданий акціонером в інтересах акціонерного товариства, говорить про те, що товариство раніше не вдавалося до захисту своїх прав, що може свідчити про «протиправну» зацікавленість товариства. Наділення товариства правами позивача чи третьої особи в непрямому позові є не зовсім доцільним [16, с. 79].

Отже, спектр наукових пропозицій вражає різноманіттям.

На нашу думку, визначальним під час встановлення правового статусу учасників та товариства має бути характер і структура конфлікту. Оскільки основне значення, як представляється, належить конфлікту інтересів учасників та управління щодо дійсного інтересу товариства, вважаємо, що саме ці особи й мають зайняти процесуальне становище позивача та відповідача. Товариство, у свою чергу, не є стороною конфлікту. Тому не варто його наділяти невластивими йому процесуальними повноваженнями, зокрема розпорядчими правами щодо предмета спору. Відносини, що виносяться на предмет судового обговорення, характеризуються множинністю осіб, які вважають себе виразниками волі товариства – учасників та управлінців.

Основним аргументом прибічників кваліфікації товариства в якості позивача є отримання товариством безпосередньої вигоди від позову. На нашу думку, цей факт не є вирішальним. Теорії процесуального права відомі конструкції позову на захист третіх осіб, невизначеного кола осіб, групи осіб тощо, в яких вигодонабувач не збігається з позивачем. Крім того, похідний позов безпосередньо спрямований на задоволення власного корпоративного інтересу, який захищає учасник, звертаючись до суду. Те, що задоволення похідного позову не приносить учаснику безпосередньої вигоди, обумовлене насамперед характером інтересу, який підлягає захисту.

У контексті дослідження складу учасників непрямого позову Н. М'ясникова говорить про позитивний досвід США в частині запровадження поняття «основний позивач». У випадку пред'явлення непрямого позову

групою акціонерів «основним позивачем» є особа, котра володіє найбільшим фінансовим інтересом. Суд обирає її кандидатуру самостійно із запропонованих групою. Основний позивач виконує обов'язок повідомлення інших членів групи про пред'явлений позов та його характер, має право вибору на свій розсуд адвоката групи [3, с. 144–145]. Зауважимо, що подібні нововведення є певною мірою актуальними перш за все для конструкції групового позову та стосуються похідного позову лише в тому випадку, коли на стороні позивачів діє група учасників. З огляду на відсутність навіть основ правової регламентації групового й похідного позовів у вітчизняному праві окреслені питання є здебільшого далекою перспективою.

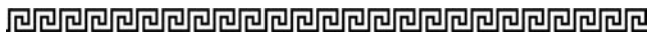
У підсумку вважаємо, що раціональна організація процедури розгляду похідного позову має базуватися на визнанні учасника (учасників), що звертаються до суду, позивачем (співпозивачами) та визначенні правового статусу товариства в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору.

Безпосередньо із проблемою визначення процесуального статусу учасників та корпорації пов'язане вирішення питання про судові витрати. Слід погодитися з тими авторами, які доходять висновку, що покладення судових витрат на товариство представляється сумнівним [1, с. 139]. Також у літературі йдеться про значний розмір судових витрат, проблематичність для учасників витримати фінансовий тягар забезпечення процесу [3, с. 136].

З іншого боку, безпідставні позови здатні спричинити невинуваті збитки самій юридичній особі. У світовій практиці для запобігання таким позовам встановлюється обов'язок позивачів внести заставу на забезпечення можливих збитків [3, с. 136], причому сучасним вважається підхід, який встановлює право корпорації звернутися до суду з вимогою встановлення застави, заснованою на відсутності реальних шансів на отримання вигоди корпорацією або акціонерами внаслідок судового розгляду [17, с. 53].

Важливо, що проблема судових витрат у похідному позові набуває своєрідного звучання. На нашу думку, суб'єкти оплати судових витрат мають визначитися традиційно як позивач і відповідач. Звільнення чи пільги представляються невинуватими з огляду на необхідність попередження недобросовісного використання та зловживання правом на пред'явлення похідного позову. Не зовсім вдалим ми вважаємо і пропозиції надання обов'язкової відстрочки учаснику під час звернення з позовом на захист інтересів організації [1, с. 138]. Зважаючи на те,

що предметом захисту є інтерес комерційного характеру, відповідачі часто визначаються як фізичні особи – члени органів управління, з огляду на необхідність підтримання балансу інтересів доцільним є збереження загальних правил оплати судових витрат.

Водночас заслуговують на увагу пропозиції поставити питання розподілу судових витрат у залежність від добросовісності поведінки сторін під час досудового врегулювання [1, с. 139]. Це підвищить відповідальність сторін за мирне впорядкування й конструктивне вирішення корпоративних конфліктів.

Щодо внесення застави на покриття можливих витрат корпорації, то слід відмітити невластивість подібних заходів для вітчизняного типу процесуального регулювання. Аналогію можна відшукати хіба що у внесенні застави на забезпечення запобігання зловживанню запобіжними заходами. Заперечувати потенційний зиск від зазначеного інструменту дисциплінування учасників господарських товариств ми не будемо, однак зауважимо про необхідність ретельного обґрунтування запровадження подібної норми та конкретизації підстав і порядку внесення відповідної застави. Будь-які категоричні висновки з означеного приводу потребують детального обґрунтування, яке доцільно розробити в контексті аналізу ефективності такого засобу як застосування площині процесуального регулювання.

Отже, судові витрати в похідному позові мають регулюватися за загальними правилами. Однак корисним буде надання суду права покласти судові витрати на сторону, яка залишила претензію, подану у процесі досудового врегулювання спору, без розгляду.

Висловлені в науці й досить радикальні пропозиції щодо зміни процесуальних правил розгляду похідних позовів. Зокрема, Н. М'ясникова вважає за доцільне забезпечення непрямого позову на стадії підготовки справи до розгляду шляхом запровадження такого заходу забезпечення як відсторонення керуючого від виконання своїх обов'язків [3, с. 145]. Із подібними новаціями навряд чи можна погодитися. Запропонований захід забезпечення позову здатен повністю унеможливити здійснення господарської діяльності та паралізувати роботу товариства, тому ми вважаємо його недоречним.

Водночас наявні й більш конструктивні погляди. Наприклад, О. Кухарева пропонує доповнити перелік заходів забезпечення похідного позову обмеження окремих службових повноважень виконавчого органу акціонерного товариства, пов'язаних безпосередньо чи опосередковано із предметом спору (можливість відчуження майна, реор-

ганізації юридичної особи (злиття, приєднання, поділ, виділення, ліквідація); виплати дивідендів або розподіл прибутку між учасниками; про вихід зі складу учасників, придбання в акціонерів раніше випущених акцій тощо) [18, с. 6]. Розвиток специфіки заходів забезпечення в такому напрямку представляється нам вельми доречним, проте проблема має вирішуватися у площині охоплення доцільних заходів забезпечення загальною формулою, передбаченою ст. 67 ГПК України. На нашу думку, більш зваженим буде збереження загального нормативного регулювання з наданням ґрунтового роз'яснення вищими судовими інстанціями щодо допустимих і можливих заходів забезпечення в похідному позові з наведенням їх примірного переліку.

Похідний позов через поєднання значної кількості суперечливих інтересів, необхідність зважати на права й інтереси третіх осіб, на які може вплинути рішення, актуалізує питання про реалізацію сторонами диспозитивних прав. Так, в американській та німецькій практиці припинення справи чи укладення мирової угоди неможливе без затвердження суду [19, с. 64].

На нашу думку, має вагоме значення, що ситуації, в яких можливий похідний позов, як ніякі інші провокують до пред'явлення фіктивних позовів із метою обходу як законодавства, так і дійсних інтересів товариства. Проблема адекватної репрезентативності учасником інтересів товариства обумовлює підвищену відповідальність за розпорядження правами, які створюють не лише процесуальні, а й матеріальні наслідки. Вирішення питання про можливість звернення до суду та можливість розпоряджатися предметом спору знаходиться під впливом дещо різних чинників. Тому право учасника звертатися до суду з позовом на захист прав та інтересів товариства має стримуватися лише перспективою нести судові витрати, водночас можливість розпорядження матеріальними правами товариства окремим учасником (як це буде мати місце під час укладення мирової угоди, відмови від позову) вимагає підвищеної уваги.

У науці висловлена позиція, згідно з якою суд має не лише виконувати свою звичайну функцію – сприяння особам, які беруть участь у справі, у здійсненні прав та виконанні обов'язків, а й займати активну позицію, щоб забезпечити прийняття законного й обґрунтованого рішення з питання про затвердження мирової угоди, відмови від позову, зміни розміру позову, визнання зустрічного позову. Крім того, до кола повноважень, за реалізацією яких суд здійснює контроль, слід включити укладення

угоди про передачу справи на розгляд третейського суду, про відмову від апеляційної (касаційної) скарги [1, с. 108]. Із подібними новелами можна погодитися лише частково. На нашу думку, конструкція похідного позову дійсно вимагає підвищеного контролю суду за законністю дій суб'єктів процесу та їх відповідністю до інтересів товариства. Справедливим представляється зауваження російських науковців про те, що у спорах і конфліктах, якщо справа не стосується порушення встановлених законом прав учасника, перевага має надаватися загальним інтересам господарського товариства в цілому [5, с. 161]. Зважаючи на теперішній стан регулювання господарського судочинства, що закріплює повну свободу сторін у розпорядженні своїми диспозитивними правами, особливості похідного позову вимагають корегування відповідних правил. Тому вважаємо за доцільне встановлення обов'язку суду перевірити, чи відмова від позову, укладення мирової угоди, визнання позову відповідає дійсним інтересам товариства. Щодо передачі спору на розгляд третейського суду, то в разі запровадження в Україні похідного позову конструктивним буде рішення про заборону таких дій, яке згодом за напрацювання стабільної судової практики може бути переглянute. Також судовий контроль за відмовою від апеляційної (касаційної) скарги вважаємо зайвим, оскільки у справі вже винесено судове рішення, яке презюмується законним та обґрунтованим.

Таким чином, ми вважаємо, що конструкція похідного позову має передбачати контроль суду за вчиненням сторонами розпорядчих дій щодо предмета позову (відмова від позову, укладення мирової угоди, визнання позову), щоб зміст цих дій відповідав дійсним інтересам товариства.

У науковій літературі акцентується увага на тому, що предмет доказування за похідними позовами складають здебільшого оціночні категорії (добросовісність, розумність, звичайні умови ділового обороту, належний рівень турботи тощо), які передбачають значну складність у доведенні. Процес доказування також ускладнюється презумпцією розумності дій та добросовісності учасників цивільних правовідносин [1, с. 132]. Аналогічно й Б. Журбін вважає помилковим встановлювати вину відповідача за похідним позовом відповідно до презумпції добросовісності учасників цивільного обороту [13, с. 11].

Зауважимо, що у зв'язку зі спеціальним регулюванням в Україні господарських відносин окреслена проблема отримує більш послідовне регулювання. Господарський кодекс України закріплює відповідальність учасника господарських відносин незалеж-

но від наявності його вини (ст. 218 ч. 2 ГК України). У правовій літературі зазначена норма кваліфікується як така, що встановлює презумпцію вини [20, с. 317]. Зважаючи на те, що корпоративні відносини є за своїм характером господарськими, вважаємо правильним застосування до них загальних положень про господарську відповідальність. Водночас участь в якості відповідачів у процесі та суб'єктів відповідальності фізичних осіб неодмінно загострить питання послідовності тлумачення законодавства й наявності підстав для виключень. Із метою більш повного роз'яснення змісту спірних відносин найбільш прийнятний вихід із такого становища вбачається нами насамперед у напрацюванні та постійному узагальненні судової практики.

З огляду на відсутність справ аналогічного змісту та нетрадиційність категорій, від яких залежить вирішення спору, основу вирішення проблеми створили б деталізовані правила доказування, серед яких варто виділити більш чітку й розгорнену регламентацію правил розподілу тягаря доказування. Зокрема, доцільно переглянути та більш обґрунтовано вирішити питання підстав відповідальності посадових осіб товариства, відобразивши це у встановленні доказових презумпцій. Позитивним для формування одностайної судової практики було б безпосереднє закріплення у процесуальних нормах положення про те, що посадова особа (член колегіального органу) товариства повинна довести, що вона діяла в ході управління товариством в інтересах товариства, в межах своїх повноважень, добросовісно та розумно.

Також загальна норма про те, що «кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень», вимагає конкретизації щодо похідного позову шляхом закріплення відкритого переліку обставин, які входять до предмета доказування кожної зі сторін, для вирішення того чи іншого типу корпоративних конфліктів. Для цього слід провести масштабну роботу, опрацювати світову практику й вітчизняний досвід корпоративних відносин і на цій основі вивести ключові положення доказування в корпоративних спорах, що вирішуються за допомогою похідного позову. Оскільки напрямок та обсяг такого дослідження явно виходять за межі статті, утримаємося від радикальних пропозицій, наголосивши лише на актуальності зазначеної проблеми та найбільш перспективних, на нашу думку, шляхах її вирішення. Тому доцільною представляється конкретизація правил доказування шляхом більш детальної регламентації розподілу тягаря доказування, широкого використання дока-

зових презумпцій. Важлива роль також буде належати судовій практиці, яка має узагальнюватися вищими судовими інстанціями з метою вироблення принципових позицій та рекомендацій.

Окремо в науці розглядається питання законної сили рішення, винесеного за похідним позовом. Наприклад, О. Чугунова пропонує поширити дію преюдиціальності судового рішення на інших учасників юридичної особи [1, с. 143]. Нам така пропозиція видається занадто радикальною. У даному випадку законодавцю слід віднайти компроміс між поширенням наслідків судового процесу на осіб, які не брали в ньому участь, та можливістю зловживання шляхом пред'явлення нескінченних тотожних позовів від імені різних учасників.

На нашу думку, вирішення окресленої проблеми має базуватися на тому, що законна сила рішення за похідним позовом діє лише на тих осіб, які брали в ньому участь. Однак факти, що стосуються дій (бездіяльності) посадових осіб, встановлені рішенням за похідним позовом, доцільно наділити властивістю преюдиціальності в позовах інших учасників, пред'явлених із тотожних підстав. Водночас слід надати суду в новому процесі право заново дослідити зазначені факти, якщо доводи на користь прийняття протилежного рішення істотно різняться.

Відповідно, судові рішення за похідним позовом має регламентуватися за загальними правилами, окрім встановлення спеціальних норм щодо преюдиціальності фактів, які стосуються дій (бездіяльності) посадових осіб товариства.

Таким чином, звернення до проблеми адаптації позовного провадження для вирішення окремих конфліктів, що виникають із корпоративних інтересів, приводить нас до висновку про існування ряду особливостей та доцільність раціоналізації процедури за рахунок встановлення спеціальних правил. Зокрема, вважаємо, що запровадження в Україні похідного позову вимагає послідовного вирішення наступних процесуальних питань:

- 1) встановлення виключної підвідомчості господарським судам;
- 2) запровадження обов'язкового претензійного порядку досудового врегулювання конфлікту;
- 3) регламентація обов'язку позивача здійснити інформування всіх зацікавлених осіб щодо факту пред'явлення похідного позову та його змісту;
- 4) закріплення норми про те, що у процесі учасник діє як позивач, а товариство – як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору;

5) регламентація можливості покласти судові витрати на сторону, яка залишила претензію, подану у процесі досудового врегулювання спору, без розгляду;

6) запровадження контролю суду за вчиненням сторонами розпорядчих дій щодо предмета позову (відмова від позову, укладення мирової угоди, визнання позову), щоб зміст цих дій відповідав дійсним інтересам товариства;

7) конкретизація правил доказування шляхом більш детальної регламентації розподілу тягаря доказування, встановлення ряду доказових презумпцій;

8) встановлення спеціальних норм щодо преюдиціальності фактів, що стосуються дій (бездіяльності) посадових осіб товариства.

Викладені пропозиції мають дещо схематичний характер і стосуються магістрального напрямку розвитку інституту похідного позову. Звичайно, вони потребують ґрунтовної перевірки, деталізації та конкретизації, що вимагає проведення глибоких досліджень. Однак характер та питома вага питань, які вимагають спеціального врегулювання, свідчить про доцільність формування відокремленого порядку розгляду похідних позовів та оформлення його в якості провадження. Таке провадження можливе в якості підвиду позовного провадження та є прикладом ускладнення процесуальної форми, спрямованого на її раціоналізацію та в кінцевому результаті – на підвищення ефективності судового захисту учасників корпоративних відносин.

Ключові слова: господарський процес, похідний позов, провадження, підвідомчість, позивач, досудове врегулювання, розпорядчі права сторін.

Статтю присвячено дослідженню процесуальної моделі розгляду похідного позову в господарському процесі України. З'ясовуються основні питання, що потребують встановлення спеціальних правил і механізмів адаптації позовного провадження до вирішення специфічних завдань. Аналізуються проблеми, пов'язані із запровадженням похідного позову: підвідомчості, суб'єктного складу, судових витрат, доказової діяльності тощо. Викладається власне бачення концепції похідного позову в господарському судочинстві України.

Статья посвящена исследованию процессуальной модели рассмотрения производного иска в хозяйственном процессе Украины. Выясняются основные вопросы, требующие установления специальных правил и механизмов адаптации

искового производства к разрешению специфических задач. Анализируются проблемы, связанные с внедрением производного иска: подведомственность, субъектный состав, судебные расходы, доказательственная деятельность и т.д. Излагается собственное видение концепции производного иска в хозяйственном судопроизводстве Украины.

The article investigates the procedural model considering a derivative action in the economic process in Ukraine. Investigates the main issues that need to establish special rules and adaptation mechanisms of action proceedings to resolve specific problems. The problems associated with the introduction of a derivative action: jurisdiction, subject composition, court costs, evidentiary activities, etc. Sets out its own vision of the concept of a derivative action in the economic legal proceedings in Ukraine.

Література

1. Чугунова Е.А. Производные иски в гражданском и арбитражном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / Е.И. Чугунова. – Екатеринбург, 2003. – 301 с.

2. Соловых С.Ж. Некоторые вопросы обеспечения прав участников корпоративных споров в арбитражном процессе // Российская юстиция. – М. : Юрист, 2010. – № 4. – С. 34–36.

3. Мясникова Н.К. Виды исков в гражданском судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н.К. Мясникова. – Саратов, 1999 – 184 с.

4. Ярков В. Защита прав акционеров по Закону «Об акционерных обществах» с помощью косвенных исков // Хозяйство и право. – М., 1997. – № 12. – С. 40–50.

5. Грось А.А., Дедов Д.И. Проблемы реализации косвенных исков // Закон. – 2007. – № 3. – С. 157–162.

6. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24.07.2002 г. № 95-ФЗ.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів : Закон України № 483-У від 15.12.2006 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/483-16>.

8. Про деякі питання практики застосування у вирішенні спорів окремих норм процесуального права (за матеріалами справ, розглянутих Верховним Судом України) : інформаційний лист Вищого господарського суду України від 27.11.2009 р. № 01-08/631 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_631600-09.

9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436– IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

10. Черленяк М.І. Підвідомчість справ господарським судам України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Донецьк, 2008. – 25 с.

11. Островська Л.А. Непрямі (похідні) позови: міжнародний досвід та законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 2007. – 187 с.

12. Воловик О.А. Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / О.А. Воловик. – Луганськ, 2004. – 206 с.

13. Журбин Б.А. Процесуальні особливості розгляду судами дел по групповым и производным искам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. – Саратов, 2013. – 28 с.

14. Осокина Г.Л. Косвенные иски: реальность или фикция // Хозяйство и право. – 2001. – № 1. – С. 84–89.

15. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 767 с.

16. Бозуш М. Проблематика похідного (непрямого) позову // Юридична Україна. – 2012. – № 6. – С. 77–82.

17. Сыродоева О. Судебные способы защиты прав акционеров в США // Российская юстиция. – 1995. – № 9. – С. 52–53.

18. Кухарева О.А. Защита прав акционеров в арбитражном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15 / О.А. Кухарева. – Саратов, 2006. – 166 с.

19. Решетникова И.В., Хинкин П.В., Ярков В.В. Защита прав инвесторов. – М. : Деловой экспресс, 1998. – 150 с.

20. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04 / О.М. Вінник. – К., 2004. – 631 с.

